

IZVOARE REFERITOARE LA VIAȚA ȘI ACTIVITATEA PATRIARHULUI MIHAIL I CERULARIE (C. 1000 - 1059)*

LAURENȚIU LUCACI

Abstract.

This article tries to index and analyze the main primary sources referring to the life and works of patriarch Michael I Cerularius. After a brief presentation of the obstacles in preserving the documents, the article will try to make a short insight into the origin of the manuscripts and edited sources we can find today. By analyzing both intrinsic and extrinsic details of the source, we will try to determine the quality of the writings. As criteria we will take into account who the authors were, their message and the way the original texts have been picked up and copied.

Keywords: *primary sources, patriarch Michael I Cerularius, manuscripts, secondary sources, secondary transmissions.*

1. Introducere

Cu cât un eveniment este mai îndepărtat în timp, cu atât mai puține date arheologice avem la dispoziție. Acesta este, de obicei, cazul în cercetarea istorică. Timpul nu stă în loc și poartă cu sine o succesiune nesfârșită de schimbări. Izvoarele, fie ele pergamente, hârtii, clădiri monumentale sau scrieri în piatră, sunt toate supuse degradării. Pe lângă perisabilitatea intrinsecă a lucrurilor se mai adaugă și cauze externe. Calamitățile naturale și în special războaiele au distrus munca celor care au trudit să lase ceva în urmă.

Chiar și documentele dintre cele mai bine păzite nu au putut fi conservate în întregime. Actele cancelariei patriarhale din Constantinopol au reușit să supraviețuiască sub conducerea otomană (în contrast cu documen-

* Studiul de față a fost redactat sub coordonarea Pr. Prof. Univ. Dr. Gabriel-Viorel Gârdan, care și-a dat avizul pentru publicare.

tele cancelariei imperiale). Însă, din păcate, cele două mari dezastre asupra orașului (Cruciada a IV-a și căderea Constantinopolului) au făcut inevitabilă distrugerea unei bune părți a acestora¹.

Cucerirea capitalei în data de 12 aprilie 1204 a fost urmată de un jaf de trei zile, timp în care numeroase opere de artă, icoane, vase sfinte și alte lucruri de valoare au fost furate. Cu siguranță Palatul patriarhal nu a fost cruțat. Invadatorii au pierdut orice evlavie. Nici măcar față de locașul lui Dumnezeu nu au mai avut respect. Cronicarul Choniates spune că pe tronul patriarhal din Sfânta Sofia a șezut o prostituată care cânta versuri obscene și dansa².

Cucerirea Constantinopolului de către Mehmed al II-lea a adus un nou val de pagube arhivelor patriarhale. După ce trupele sultanului au pătruns în cetate, conform obiceiului, Mehmet a vrut să își lase soldații să jefuiască orașul timp de trei zile. Dar după ce a văzut clădirile impunătoare, pentru că nu își dorea să își stabilească noua capitală într-un oraș complet devastat, a poruncit gărzilor să protejeze edificiile importante. Tot orașul a fost cotropit și jefuit în acele zile. Supraviețuitorii din cetate au fost prinși și transformați în sclavi, iar orice obiect care părea de valoare a fost furat. Atât de mare era setea de jaf, încât în momentul în care sultanul a intrat în catedrala Sfânta Sofia, un soldat încerca să desprindă o bucată din pardoseală³.

Din nefericire, nu s-a păstrat nici un document al cancelariei din secolul al XI-lea în original. Sursele noastre provin din transmiteri secundare. Unele acte și documente au fost copiate și arhivate în mănăstiri precum cele din Muntele Athos sau insula Patmos⁴.

Nu s-a păstrat nici un document scris de mâna lui Cerularie, totuși, avem manuscrise cu texte redactate de el. Cel mai timpuriu document patriarhal păstrat în original datează din secolul al XII-lea. Deși nu mai dispunem de documentele în original, de-a lungul secolelor, călugării au copiat materialele. Astfel, s-a păstrat o mică parte din corespondența patriarhului. Copii ale acestor documente se pot găsi în manuscris la biblioteci precum Biblioteca Națională din Franța sau Biblioteca Vaticanului⁵.

¹ Christian GASTGEBER, *Diplomatics of the Patriarchate of Constantinople: The State of Research on Byzantine Documents of the Patriarchs of Constantinople, A Companion to Patriarchate of Constantinople*, Brill's companions to the Byzantine world, 2212-7429, volume 9 eds. Christian Gastgeber, Ekaterini Mitsiou, Johannes Preiser-Kapeller, Vratislav Zervan, Brill, Leiden, 2021, p. 246.

² Nicetas CHONIATES, „Pars Tertia” (Alexii Ducae Imperium), *Recueil des historiens des Croisades, Historiens Grecs*, Vol. I, Imprimerie Nationale, Paris, 1875, pp. 397-400.

³ George SPHRANTZES, *The Fall of the Byzantine Empire*, trad. Marios Philippides, The University of Massachusetts Press, Amherst, 1980, pp. 130-133, Steven RUNCIMAN, *The Fall of Constantinople, 1453*, Oxford University Press, Oxford, 1965, p. 199, Fabio Barry, „Walking on Water: Cosmic Floors in Antiquity and the Middle Ages”, *The Art Bulletin* 89 (4), pp. 628, 648.

⁴ Ch. GASTGEBER, *Diplomatics of the Patriarchate of Constantinople*, pp. 246-247.

⁵ Ch. GASTGEBER, *Diplomatics of the Patriarchate of Constantinople*, p. 248, Michaelis, CP. patriarchæ, epistolæ variæ ad imperatorem, Cote: Grec 1234, ediție de Jean Bombycin (1348),

Izvoare editate putem găsi în colecții precum cea a lui Cornelius Will (*Acta et Scripta quae De Controversiis Ecclesiae graeca et latinae, saeculo undecimo composita extant*) publicată în anul 1861, cea compilată de Jacques Paul Migne în *Patrologiae Graeca Vol.CXX*, publicată în anul 1880 în Paris sau în colecția de texte editate de Konstantinos N. Sathas (Μεσαιωνική Βιβλιοθήκη/ Bibliotheca graeca Medii Aevi)⁶.

Pe lângă scrisori, cuvântări și studii, alte izvoare cu privire la viața și activitatea lui Mihail Cerularie găsim în *lucrările celor patru cronicari*: Mihail Psellos (Χρονογραφία/ Chronographia)⁷, Ioan Skylitzes (Σύνοψις Ἱστοριῶν/ Synopsis of Histories)⁸, Mihail Attaleiates (Ἡ ἱστορία/ Historia)⁹ și George Kedrenos (*Synopsis historion*)¹⁰.

2. Mihail Psellos

Mihail Psellos oferă cea mai bogată sursă de documentare. Nici un alt autor (din ale cărui documente s-au păstrat) nu a scris la fel de mult despre Mihail Cerularie. Pe lângă faptul că de la el aflăm cele mai multe date biografice, lucrările sale sunt cel mai des copiate dintre cronicarii enumerați. Stratis Papaioannou spune că numai scrisorile sale se găsesc în 44 de manus-

<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b10723325f>, ff.263-267, (accesat 17.12.2022 ora 23:57), Michaelis CERULARII, CP. patriarchæ, epistola I, Cote: Grec 1268, Bibliothèque Nationale de France. Département des manuscrits, f.2, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b107226613> (Accesat 21.12.2022 ora 02:54), Michaelis, CP. patriarchæ, de sacerdotis uxore adulterio polluta, Cote: Grec 1315, ediție de Basile, lecteur, Bibliothèque nationale de France. Département des manuscrits, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b10722879v> (accesat 21.12.2022 ora 03:00), Michaelis PSELLI, „Eiusdem ad patriarcham Michaellem Cerullarium”, Barb. gr. 240, Biblioteca Apostolica Vaticana, ff. 154r-155r, https://digi.vatlib.it/view/MSS_Barb.gr.240 (Accesat 06.03.2023), Michaelis CERULARII, „Decretum seu epistula de sacerdotis uxore adulterio polluta”, Vat. gr. 2220, Biblioteca Apostolica Vaticana, ff. 275v-276r, https://digi.vatlib.it/view/MSS_Vat.gr.2220 (Accesat 06.03.2023), Michaelis Constantinopolitani et Leonis Acridani, Vat. lat. 3843, Biblioteca Apostolica Vaticana, ff. 1r-3v, https://digi.vatlib.it/view/MSS_Vat.lat.3843 (Accesat 06.03.2023), Stratis PAPAIOANNOU, *Michael Psellos: Rhetoric and Authorship in Byzantium*, Cambridge University Press, Cambridge, 2013, p. 262.

⁶ *Acta et Scripta quae De Controversiis Ecclesiae graeca et latinae, saeculo undecimo composita extant*, ed. Cornelius Will, Elwertii Bibliopolae Academici, Lipsiae et Marburgi, 1861, *Patrologiae Cursus Completus, Series Graeca*, vol. CXX, ed. J. P. Migne, Paris, 1880, *Μεσαιωνική Βιβλιοθήκη/ Bibliotheca graeca Medii Aevi*, ediție de Konstantinos N. Sathas, Paris, vol. IV (1874), V (1876) și VII (1894).

⁷ Michael PSELLUS, *Fourteen Byzantine Rulers; the Chronographia*, ed. E. R. A. Sewter, Penguin Books, Middlesex, 1966.

⁸ John SKYLITZES, *A Synopsis of Byzantine History 811-1057*, trad. John Wortley, Cambridge University Press, Cambridge, 2010.

⁹ Michael ATTALEIATES, *The History*, trad. Anthony Kaldellis și Dimitris Krallis, Harvard University Press, Cambridge, 2012, Michaël ATTALEIATES, *Michaelis Attaliothae historia, Corpus scriptorum historiae byzantinae*, Bonnae, Impensis Ed. Weberi, 1853.

¹⁰ Georgii CEDRENI, *Compedium Historiarum*, *Patrologiae Cursus Completus, Series Graeca*, Vol. 122, ed. J. P. Migne, Paris, 1889.

crise. Dintre acestea, cel aflat la Biblioteca Națională din Franța cuprinde 250 de scrisori, iar cel din Biblioteca Medicea Laurenziana cuprinde 228 de scrisori¹¹. Totuși, cu privire la subiectul nostru, din numărul bogat de epistole, numai una îi este dedicată lui Cerularie. Aceasta, deși cuprinde date biografice, este atât de ironică, încât ne este greu să extragem adevărul istoric din ea¹².

Cele mai multe detalii despre viața și activitatea lui Mihail Cerularie aflăm din cuvântarea funerară a lui Psellos. Din păcate, nici aici nu este obiectiv, ci folosește un stil encomiastic dus la extrem¹³.

Este greu să filtrăm obiectiv informațiile provenite din scrierile sale. În *Chronographia* mărturisește că încearcă să păstreze acuratețea istorică și obiectivitatea cât îi stă în putință, lucru ce poate fi remarcat atunci când parcurgem textul. În celelalte scrieri, însă, arta oratorică lasă impresia că umbrește acuratețea. Această prioritate pentru impact emoțional se remarcă nu doar din formularea ideilor, dar și prin faptul că atitudinea față de patriarh diferă de la o scriere la alta. La sfârșitul anului 1058 a fost întrunit un sinod care trebuia să dea un verdict asupra comportamentului necuviincios al lui Cerularie, care a căzut în dizgrația împăratului. Cronicarul Attaleiates lasă de înțeles că acest for de judecată a fost întrunit de coroană cu intenția de a-l găsi vinovat pe patriarh. Așadar, de la bun început împăratul (și, probabil, din porunca lui) și episcopii participanți căutau să îl condamne. Psellos, fiind un apropiat al lui Cerularie a fost chemat înaintea sinodului pentru a răspunde acuzelor. Din cuvântarea sa reiese că în parte Cerularie este vinovat¹⁴.

Este posibil ca aceste discrepanțe să se datoreze neînțelegerilor la care au ajuns cândva Psellos și Cerularie. Cronicarul nu oferă multe detalii, dar spune că purta discuții teologice cu Cerularie și acesta îl primea și îl asculta cu bucurie. La un moment dat patriarhul s-a plâns de el pentru că este prea răpit de viața de curte și de activitatea lui de consilier al împăraților. Probabil diferența de atitudine din scrierile lui Psellos se datorează

¹¹ Stratis PAPAIOANNOU, *Michael Psellos: Rhetoric and Authorship in Byzantium*, p. 252.

¹² Michael PSELLOS, „Letter to the Patriarch Kyr Michael Keroullarios”, *Psellos and the Patriarchs. Letters and Funeral Orations for Keroullarios, Leichoudes and Xiphilinos*, trad. Kaldellis Polemis, University of Notre Dame Press, Notre Dame, 2015, pp. 37-49, Bibliothèque nationale de France. Département des Manuscrits Grec. 1182, <https://archivesetmanuscrits.bnf.fr/ark:/12148/cc21241w> (accesat 18.03.2023).

¹³ Michael PSELLOS, „Funeral Oration for the Most Blessed Patriarch Kyr Michael Keroullarios”, *Psellos And The Patriarchs*, pp. 49-129.

¹⁴ Michaelis PSELLI, *Orationes Forenses et Acta*, ed. George T. Dennis, B. G. Teubneri, Lipsiae, 1994, pp. 1-104, M. ATTALEITATES, *The History*, pp. 116-119, Michael PSELLUS, *Fourteen Byzantine rulers*, pp. 34-39, Dimitris KRALLIS, *Serving Byzantium's Emperors, The Courtly Life and Career of Michael Attaleiates*, New Approaches to Byzantine History and Culture, palgrave macmillan, London, 2019, pp. 157, 165-170.

acestei neînțelegi. Poate la momentul întrunirii sinodului cei doi erau certați, iar vorbele de laudă din cuvântarea funerară sunt un semn că acesta l-a iertat pe patriarh și reflectând la trecut, și-a dat seama că acesta a fost un om bun și un prieten bun¹⁵.

Mihail Psellos a fost un consilier apropiat al multor împărați din vremea patriarhului. Încă dinainte de a i se reuoaște meritele a lucrat la curte și a fost aproape de evenimentele importante¹⁶.

Pentru că a simțit chemarea și pentru că poziția sa la curte nu era stabilă, Psellos a hotărât să se călugărească împreună cu alți prieteni. A luat această decizie în anul 1042, ținând cont de faptul că își exprimă dorința de a intra în monahism la scurt timp după ce a relatat moartea împărătesei Zoe (1042). Însă nu a putut să se călugărească decât după moartea lui Constantin (1055). Nu a putut pleca imediat, pentru că împăratul avea nevoie de el. S-a văzut nevoit să simuleze boala ca să poată fi lăsat să-și părăsească funcția. S-a prefăcut nebun. Împăratul tot nu l-a lăsat să plece. Monarhul i-a trimis scrisori în care îl lauda și îi spunea să mai aștepte, pentru că, dacă se odihnește, îi va trece boala de care suferă. Apoi, văzând că Psellos tot insistă, a început să-l amenințe. De frică, s-a refugiat în Sfânta Sofia. Acolo, spune autorul, a fost momentul când s-a rupt de viața de lume. Dar mai departe mărturisește că abia la scurt timp după moartea lui Constantin al IX-lea a reușit să fie tuns în monahism (1055)¹⁷.

Nici după ce s-a călugărit nu a rămas departe de curtea imperială. Împărăteasa Teodora l-a chemat să-i fie sfătuitor. Astfel a văzut îndeaproape cum s-au desfășurat lucrurile. Chiar și după moartea împărătesei a rămas în aceeași funcție importantă¹⁸. Pe lângă aceasta, era prieten bun cu nepotul lui Cerularie, Constantin, și coresponda, de asemenea, cu patriarhul. Psellos este sursa cea mai valoroasă pentru noi, întrucât a văzut cu proprii ochi evenimentele de la curte și, mai mult, era un apropiat al familiei Cerularie¹⁹.

Este posibil ca Psellos să fi compus cândva și o biografie detaliată a patriarhului. Într-o scrisoare adresată patriarhului spune:

„Dar din nou se pare că sunt un om simplu și de modă veche! Dorind să compun o istorie a vieții tale am adunat faptele tale în capitole, descoperindu-le pe unele personal și învățându-le pe altele de la alții

¹⁵ M. PSELLOS, „Funeral Oration, p. 100.

¹⁶ M. PSELLUS, *Fourteen Byzantine Rulers*, pp. 267-268, 271, 276.

¹⁷ M. PSELLUS, *Fourteen Byzantine Rulers*, pp. 254-258, 267, pentru detalii vezi și Leonora NEVILLE, *Guide to Byzantine Historical Writing*, Cambridge University Press, Cambridge, 2018, pp. 137-146.

¹⁸ M. PSELLUS, *Fourteen Byzantine rulers*, pp. 267-268, 271, 276.

¹⁹ Michael JEFFREYS, Marc D. LAUXTERMANN, *The Letters of Psellos*, Cultural Networks and Historical Realities, Oxford Studies in Byzantium, Oxford University Press, Oxford, 2017, pp. 28, 59.

care le-au cunoscut. Mulți oameni au adunat sursele pentru narațiunile mele”²⁰.

Singura scriere biografică amplă despre Cerularie care ni s-a păstrat de la Psellos este o cuvântare funerară. Aceasta nu este împărțită în capitole, după cum spune cronicarul, deci este posibil să existe o biografie amplă redactată de acesta, dar care s-a pierdut. Ceea ce este ironic e speranța și certitudinea cu care Psellos afirmă că „omul care înainte ne era ascuns” ochilor noștri va deveni cunoscut în Egipt și Africa (Arabia Felix) și Apusului, unde textul său va călători. Psellos spune că a depus efort ca scrierea să fie rafinată pentru ca cititorului să îi fie greu să mai lase cartea din mână. Din nefericire, această scriere fie s-a pierdut, fie vorbea despre cuvântarea funerară, care este și ea elegantă în formulare, dar nu este împărțită în capitole cum spune Psellos despre biografia redactată de el²¹.

3. Ioan Skylitzes și George Kedrenos

Ioan Skylitzes este o sursă cu mai puțină autoritate decât relatarea lui Mihail Psellos, dar tot rămâne un izvor contemporan prețios. Cronica sa, care a supraviețuit astăzi numai în 9 manuscrise, este una din singurele surse care acoperă istoria politică a sfârșitului de secol X și începutul secolului al XI-lea. Cronicarul s-a născut în anul 1040, ceea ce înseamnă că în anul 1059, când Cerularie a murit, era un tânăr de 19 ani. A fost prea tânăr pentru a-l cunoaște îndeaproape pe patriarh. În relatare, a adăugat pe lângă experiențele trăite de el și informații din alte cronici ale vremii. Chiar și titlul lucrării sale este „Sinteză de istorii”. Acesta era, de fapt, un obicei răspândit la acea vreme. Scriitorii medievali priveau lucrările predecesorilor, sau chiar a contemporanilor lor ca proprietate comună. În unele cazuri nici măcar nu parafrarau lucrările altora, ci copiau cuvânt cu cuvânt pasaje²². Skylitzes era om de curte. A ocupat mai multe funcții în administrație. Era eparh al Constantinopolului. Se ocupa de treburile administrative, financiare, juridice și supraveghea guvernării cu ranguri mai joase decât al lui. Pentru un timp a ocupat funcția de proedros (președintele Senatului), care era cel mai înalt rang pe care un bărbat non-imperial îl putea ocupa în secolul al XI-lea. Deasupra sa erau doar *zostē patrikia* (mâna dreaptă a reginei) și *patrikios* (mâinile drepte ale împăraților). A mai ocupat și funcția de *droungarios*, care, înainte de secolul al XI-lea, era o funcție militară (comandant de oști),

²⁰ M. PSELLOS, „Letter to the Patriarch Kyr Michael Keroullarios”, p. 48.

²¹ M. PSELLOS, „Letter to the Patriarch Kyr Michael Keroullarios”, p. 48.

²² M. PSELLUS, *Fourteen Byzantine Rulers*, p. 344, Elena N. BOECK, *Imagining the Byzantine Past: The Perception of History in the Illustrated Manuscripts of Skylitzes and Manasses*, Cambridge University Press, 2015, p. 27, J. SKYLITZES, *A Synopsis of Byzantine History*, pp. VIII, XII, XXII, L. NEVILLE, *Guide to Byzantine Historical Writing*, p. 157.

dar în timpurile lui Skylitzes a rămas o funcție judiciară²³. Așadar, a trăit în proximitatea evenimentelor care ne interesează, dar este indicat să evidențiem că datorită acestui obicei amintit mai sus, nu vom ști care din relatările sale sunt din experiență proprie și care sunt bazate pe lucrările sau istorisirile altora. Mihail Psellos nu doar că a avut o poziție privilegiată printre împărații din vremea sa, dar întotdeauna a menționat de unde știe informația pe care o prezintă. Chiar dacă Skylitzes nu a fost la fel de aproape de Cerularie cum a fost Psellos, rămâne o sursă contemporană, care se folosește de alte surse contemporane pentru a scrie cum s-au petrecut lucrurile.

În prologul său, Skylitzes critică scrierile istorice ale contemporanilor săi, acuzându-i că sunt prea părtinitori și că omit detalii ce țin de precizie. A recunoscut că a omis acele pasaje în care considera că autorul devenea prea implicat din punct de vedere emoțional și sacrifica din acuratețe pentru a îmbogăți textul din punct de veder stilistic. Este nemulțumit că fiecare și-a compus propria istorie, care diferă de alte variante care descriu același eveniment. În prolog amintește 14 surse de care s-a folosit în redactarea textului său. Cea mai mare parte dintre acestea nu au supraviețuit²⁴.

Ce este trist pentru noi, cei de astăzi, este că, așa cum spune Bernard Flusin, Skylitzes nu a încercat să fie cuprinzător. Scrierea sa este un rezumat, un fel de memorator de istorie, în care a încercat să corecteze greșelile predecesorilor săi, pentru a păstra lucrurile cât mai obiective. I-a criticat pe acei istorici care scriu elogii, dar nu menționează și părțile negative. Nu a încercat să fie exhaustiv, spune Bernard Flusin, ci în istoria lui prescurtată a încercat mai degrabă să lanseze reflecții asupra trecutului. Este lăudabil că a încercat prin metode critice să scoată la iveală adevărul, dar ce este trist pentru noi este că celelalte cronici din vremea sa, cele exhaustive, nu au supraviețuit²⁵.

Profesorul Hans Thurn, împreună cu D. I. Polemis, ne avertizează să fim atenți și sceptici cu privire la text. Sunt nemulțumiți de cronicar. Spun că pentru o perioadă lungă de timp l-am supraestimat pe Skylitzes. Acesta

²³ Jonathan SHEA, „Proedros”, „Patrikios”, Francisco J. ANDREAS-SANTOS, „Organization and Administration”, în *The Byzantine Empire, A Historical Encyclopedia*, Vol. I, Empires of the World, ediție de James Francis LePree și Ljudmila Djukic, ABC-CLIO, Santa Barbara, 2019, pp. 51-52, 62-66, 80-82, pentru detalii vezi: *To eparchikon viulion, The book of the Eparch, Le Livre du Prefet*, ed. van Dujčev, Variorum Reprints, Farnham, 1970, Jean-Claude CHEYNET, „Introduction: John Skylitzes, the author and his family” în J. SKYLITZES, *A Synopsis of Byzantine History 811-1057*, p. IX, pentru detalii vezi și L. NEVILLE, *Guide to Byzantine Historical Writing*, pp. 155-161, Gyula MORAVCSIK, *Byzantinoturcica I. Die byzantinischen Quellen der Geschichte der Türkvolker*, Berliner byzantinistische Arbeiten 10, Akademie-Verlag, Berlin, 1958, p. 340.

²⁴ J. SKYLITZES, *A Synopsis of Byzantine History*, pp. 1-3, L. NEVILLE, *Guide to Byzantine Historical Writing* p. 155.

²⁵ Bernard FLUSIN, „Re-writing history: John Skylitzes' *Synopsis historion*”, în J. SKYLITZES, *A Synopsis of Byzantine History 811-1057*, p. XVIII (a se vedea și paginile 2-3).

are pasaje lungi în care nu face decât să parafrazeze o singură sursă. Uneori copiază pasaje cuvânt cu cuvânt. Iar când oferă informații suplimentare trebuie să fim sceptici, pentru că nu menționează de unde are informația. Hans Thurn îl acuză că în unele pasaje nu a făcut decât să îmbogățească relatarea prin informații provenite din imaginația sa. Alteori, explică D. I. Polemis, omite cuvinte, ceea ce duce la greșeli semnificative de acuratețe. A omis câteva cuvinte din cronica lui Symeon Logothetes și a lăsat de înțeles că Leon este bunicul lui Eustathios Argyros, în timp ce acesta era tatăl lui²⁶.

Skylitzes spune că în momentul în care Cerularie l-a scos din diptice pe episcopul Romei, Patriarhul Petru al Antiohiei, episcopul Leon al Acridaniei și toți clericii bine pregătiți l-au susținut. Dacă analizăm atent schimbul epistolar al patriarhului Petru cu patriarhul Cerularie, putem observa că, deși îi dădea dreptate celui din urmă, nu l-a susținut, ci avea o atitudine neutră. Nu dorea să fie partizanul nici unei tabere, pentru că știa că aceasta va scinda Biserica. A corespondat în termeni prietenoși atât cu Cerularie, cât și cu papalitatea²⁷.

Textul întreg al Sinopsis-ului lui Ioan Skylitzes se găsește astăzi în 9 manuscrise, copiate între secolele XII și XIV, dintre care cel mai spectaculos este cel din Madrid. Acesta este singurul manuscris al unei cronici grecești care cuprinde imagini. Cartea însumează 574 de ilustrații. Pe una dintre pagini apare și patriarhul Mihail Cerularie, cu părul castaniu și barbă, șezând pe tron, cu o cârjă în mână și vorbind cu Humbert²⁸. Manuscrisul datează din secolul al XII-lea, așadar, imaginea a fost realizată într-un timp apropiat de viața lui Cerularie. Artistul s-ar fi putut inspira din locașul de cult ctitorit de patriarh, unde acesta apărea reprezentat²⁹. Însă, având în vedere obiceiul copiștilor de a da frâu liber imaginației atunci când desenau și faptul că manuscrisul a fost copiat în Sicilia, departe de Constantinopol, este mai bine să o considerăm doar o imagine sugestivă. Chiar dacă artistul ar fi vizitat într-adevăr capitala și mănăstirea ctitorită de patriarh, dovezile inexistente nu ne permit să considerăm imaginea drept veridică.

Cronica lui Skylitzes este continuată într-un text numit „Skylitzes continuatus”. Nu știm cu certitudine cine este autorul acestei completări. Părerile specialiștilor sunt împărțite. Specialiști precum Eudoxos Tsolakēs,

²⁶ Hans Thurn, „Einleitung” în *Ioannis Scylitzae, Synopsis Historiarum*, Ediția I de Ioannes Thurn, Walter de Gruyter and Co., New York, 1973, p. XXXIII, D. I, Polemis, „Some cases of erroneous identification in the Chronicle” în *Byzantinoslavica, Československa Akademie*, 26 (1965), p. 77.

²⁷ J. SKYLITZES, *A Synopsis of Byzantine History*, p. 408.

²⁸ L. NEVILLE, *Guide to Byzantine Historical Writing*, p. 157, Biblioteca Nacional, Codex Matritensis Biblioteca Nacional Vitruvius 26.2, <http://bdh-rd.bne.es/viewer.vm?id=0000022766&page=1> (accesat 17.03.2023), p. 459

²⁹ M. ATTALEITATES, *The History*, pp. 114-115, Eric MCGEER, John NESBITT, *Byzantium in the Time of Troubles: The Continuation of the Chronicle of John Skylitzes (1057-1079)*, p. 44.

Werner Seibt, Catherine Holmes și Bernard Flusin sunt de părere că textul este scris de către Skylitzes însuși, cândva mai târziu decât prima parte, motiv pentru care titlul este „continuarea”. Alți autori, precum Alexander Kazhdan, Eirene Sophia Kiapidou, Carl de Boor și Gyula Moravcsik sunt de părere că acest text a fost scris de un alt autor. Eric McGeer se află în tabăra celor care susțin paternitatea lui Skylitzes asupra continuării. De asemenea, afirmă că astăzi balanța tinde să se încline în favoarea lui Skylitzes³⁰.

George Kedrenos este o sursă care nu aduce nici o informație nouă pentru perioada pe care o studiem. În perioada 811-1057 cronicarul a copiat aproape în întregime, ad-literam, Sinopsis-ul lui Skylitzes. Izvorul Kedrenos pentru această perioadă este, de fapt, tot opera lui Skylitzes. Din fericire, așa cum arată Maisano Ricardo, cronica sa se găsește în multe manuscrise astăzi. Dacă s-ar fi pierdut ediția lui Skylitzes, informația sa ar fi dăinuit sub numele lui Kedrenos³¹.

4. Mihail Attaleiates

Mihail Attaleiates s-a născut în jurul anului 1025, în Attaleia (Antalia). Primele studii le-a făcut în orașul natal, după care, în jurul anilor 1030-1040, s-a mutat definitiv în capitală, unde s-a specializat în drept. A reușit să pătrundă în administrația publică și, încetul cu încetul, a avansat dintr-o funcție în alta, așa cum era obiceiul vremii. Nu știm dacă acesta era un apropiat al patriarhului Cerularie sau nu. Nu s-au păstrat scrisori, nici mențiuni că ar fi. Însă, chiar și dacă nu erau apropiați, cercurile lor erau apropiate și cu siguranță că Attaleiates auzea vești despre patriarh provenite din zvonuri. Cert este că în scrierile sale nutrea un sentiment profund de admirație față de patriarh. Încearcă să îi ia apărarea lui Cerularie, iar sfârșitul vieții îl prezintă demn paginilor de sinaxar. Attalaïtes nu menționează părțile negative. Nu pomeneste despre revolta lui Cerularie din 1040³². Atât Psellos,

³⁰ Eric MCGEER, John NESBITT, *Byzantium in the Time of Troubles: The Continuation of the Chronicle of John Skylitzes (1057-1079)*, The Medieval Mediterranean, Vol. 120, Brill, Leiden, 2020, pp. 1, 5, 8, L. NEVILLE, *Guide to Byzantine Historical Writing*, p. 157, B. FLUSIN, „Re-writing history”, p. XXXI, Werner SEIBT, „Ioannes Skylitzes. Zur Person des Chronisten”, *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik* 25 (1976), p. 85, Catherine HOLMES, *Basil II and the Government of Empire: 976-1025*, Oxford University Press, Oxford, 2015, p. 83, Angeliki LAIOU, „Imperial Marriages and Their Critics in the Eleventh Century: The Case of Skylitzes”, *Homo Byzantinus: Papers in Honor of Alexander Kazhdan* (1992), *Dumbarton Oaks Papers*, vol. 46, Dumbarton Oaks, Trustees for Harvard University, Harvard, Cambridge, 1992, pp. 166-167, Alexander KAZHDAN, „The Social Views of Michael Attaleiates”, *Studies on Byzantine Literature of the Eleventh and Twelfth Centuries*, Cambridge University Press, Cambridge, 1984, pp. 23-86, Carl de BOOR, „Weiteres zur Chronik des Skylitzes”, *Byzantinische Zeitschrift* 14 (1905), pp. 409-467, Hans Thurn, „Einleitung”, p. XX-XXVIII.

³¹ L. NEVILLE, *Guide to Byzantine Historical Writing*, p. 167.

³² M. ATTALAÏTES, *The History*, pp. 12-13.

cât și Skylitzes vorbesc despre implicarea lui Cerularie în revolta lui Isaac Comnenul. Attallaites, în schimb, încearcă să îi ia apărarea și spune că în timp ce anumiți oficiali ai statului au pus la cale un plan de uzurpare, „*este neclar și rămâne obscur dacă arhipăstorul suprem, patriarhul Mihail Cerularie a făcut parte din această insurecție sau nu. Cu toate acestea, unele semne anterioare și felul în care evenimentele s-au desfășurat aruncă o umbră de suspiciune că a fost într-adevăr așa*”³³.

Istoria scrisă de Mihail Attaleiates ne este cunoscută din două manuscrise ce provin din secolul al XII-lea: Paris Coislinianus Graecus 136 și Scorialensis T- III- 9. Până în secolul al XIX-lea această lucrare nu a văzut lumina tiparelor. Prima editare a manuscriselor a fost în Bonn Corpus, compilat de Immanuel Bekker³⁴. Prima editare a documentelor nu a fost receptată cu entuziasm. Toată seria de Corpus Fontium Historiae Byzantinae a primit un renume prost din cauza multor greșeli de tipar și de copiere. Volumul era o editare după manuscrisul Paris Coislinianus 136 și a fost tradus de Wladimir de Presle³⁵. Reeditări ulterioare ale textului au fost mai bine receptate³⁶.

5. Concluzii

În concluzie, existența acestor scrieri ne permite să conturăm o biografie coerentă despre patriarhul Mihail I Cerularie al Constantinopolului. Chiar dacă este nevoie de mult discernământ în cumpănirea textului, cu o atitudine critică și cunoștințe bogate cu privire la Byzanțul din secolul al XI-lea, adevărul poate fi filtrat printre posibilele greșeli de copiere a manuscrisului și alte obstacole intrinseci. Cu atenție sporită, realitatea istorică a patriarhului poate fi scoasă la iveală, chiar dacă trebuie să analizăm ironii, cuvântări encomiastice sau acușări care îi conturează o imagine opusă (și contradictorie) cuvintelor de laudă.

³³ M. ATTALEIATES, *The History*, pp. vii-viii, Waldemar NISSEN, *Die Diataxis des Michael Attaleiates von 1077: ein Beitrag zur Geschichte des Klosterwesens im byzantinischen Reiche*, Inaugural-Disertation zur erlangung der Doktorwürde, Universitatea Jena, Frommannsche Hof-Buchdruckerei, Jena, 1894, pp. 23-26.

³⁴ L. NEVILLE, *Guide to Byzantine Historical Writing*, pp.152-153, Historia: Michaelis ATTALIATAE, Corpus Fontium Historiae Byzantinae, vol. L, Academia Atheniensis Institutum Litterarum Graecarum et Latinarum Studiis Destinatum Atena, 2011, p. LXXI.

³⁵ Dieter Roderich REINSCH „Editing Byzantine historiographical texts”, *The Byzantine World*, ed. Paul Robinson, Routledge, London, New York, 2010, p. 441.

³⁶ *Historia: Michaelis Attaliatae. Corpus Fontium Historiae Byzantinae* Vol. L, ed. Eudoxos Tsolakakis, Academia Atheniensis Institutum Litterarum Graecarum et Latinarum Studiis Destinatum, Atena, 2011, *Miguel Atalates, Historia. Nueva Roma* 15, ed. Martín Inmaculada PÉREZ, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Madrid, 2002 .

Bibliografie:

1. Christian GASTGEBER, *Diplomatics of the Patriarchate of Constantinople: The State of Research on Byzantine Documents of the Patriarchs of Constantinople, A Companion to Patriarchate of Constantinople, Brill's companions to the Byzantine world*, 2212–7429; volume 9, ediție de Christian Gastgeber, Ekaterini Mitsiou, Johannes Preiser-Kapeller, Vratislav Zervan, Editura Brill, Leiden, 2021.
2. Michaelis, CP. patriarchæ, epistolæ variæ ad imperatorem, Cote : Grec 1234, ediție de Jean Bombycin (1348), <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b10723325f>, f.263-267, (Accesat 17.12.2022 ora 23:57).
3. Michaelis CERULARII, CP. patriarchæ, epistola I, Cote : Grec 1268 , Bibliothèque nationale de France. Département des manuscrits, f.2, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b107226613> (Accesat 21.12.2022 ora 02:54).
4. Michaelis, CP. patriarchæ, de sacerdotis uxore adulterio polluta, Cote : Grec 1315, ediție de Basile, lecteur, Bibliothèque nationale de France. Département des manuscrits, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b10722879v> (Accesat 21.12.2022 ora 03:00).
5. Michaelis PSELLI, „Eiusdem ad patriarcham Michaellem Cerullarium”, Barb.gr.240, Biblioteca Apostolica Vaticana, f. 154r-155r, https://digi.vatlib.it/view/MSS_Barb.gr.240 (Accesat 06.03.2023).
6. Michaelis CERULARII, „Decretum seu epistula de sacerdotis uxore adulterio polluta”, Vat.gr.2220, Biblioteca Apostolica Vaticana, ff. 275v-276r, https://digi.vatlib.it/view/MSS_Vat.gr.2220 (Accesat 06.03.2023).
7. Michaelis Constantinopolitani et Leonis Acridani, Vat.lat.3843, Biblioteca Apostolica Vaticana, ff. 1r-3v, https://digi.vatlib.it/view/MSS_Vat.lat.3843 (Accesat 06.03.2023).
8. *Acta et Scripta quae De Controversiis Ecclesiae graeca et latinae, saeculo undecimo composita extant*, ediție de Cornelius Will, Elwert Bibliopolae Academici, Lipsiae et Marburgi, 1861
9. *Patrologiae Cursus Completus*, Series Graeca, Vol.CXX, ediție de J.P.Migne, Paris, 1880.
10. Nicetas Choniates, „Alexii Ducae Imperium”, Recueil des historiens des Croisades, Historiens Grecs, Vol.I, Imprimerie Nationale, Paris, 1875.
11. George SPHRANTZES, *The Fall of the Byzantine Empire*, trad. Marios Philippides, The University of Massachusetts Press, Amherst, 1980.
12. Michael PSELLUS, *Fourteen Byzantine rulers; the Chronographia*, ediție de E.R.A. Sewter, Penguin Books, Middlesex, 1966.
13. SKYLITZES John, *A Synopsis of Byzantine History 811-1057*, trad. John Wortley, Cambridge University Press, Cambridge, 2010.

14. ATTALEITATES Michael, *The History*, trad. Anthony Kaldellis și Dimitris Krallis, Harvard University Press, Cambridge, 2012.
15. Michaël ATTALEIATES, *Michaelis Attaliothae historia*, Corpus scriptorum historiae byzantinae, Bonnae, Impensis Ed. Weberi, 1853.
16. Georgii CEDRENI, *Compedium Historiarum*, Patrologiae Cursus Completus, Series Graeca, Vol. 122, ediție de J.P. Migne, Paris, 1889.
17. Stratis PAPAIOANNOU, Michael Psellos: *Rhetoric and Authorship in Byzantium*, Cambridge University Press, Cambridge, 2013.
18. Michaelis PSELLI, *Orationes Forenses et Acta*, ediție de George T. Dennis, B.G. Teubneri, Lipsiae, 1994.
19. Leonora NEVILLE, *Guide to Byzantine Historical Writing*, Cambridge University Press, Cambridge, 2018.
20. Dieter Roderich REINSCH „Editing Byzantine historiographical texts”, *The Byzantine World*, ediție de Paul Robinson, Editura Routledge, Londra și New York, 2010.
21. Historia: Michaelis Attaliatae . *Corpus Fontium Historiae Byzantinae* Vol. L, ediție de Eudoxos Tsolakis, Academia Atheniensis Institutum Litterarum Graecarum et Latinarum Studiis Destinatum, Atena, 2011.
22. Miguel Atalíates, *Historia. Nueva Roma* 15, ediție de Martín Inmaculada PÉREZ, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Madrid, 2002 .
23. Biblioteca Nacional, vitr.26-2, <http://bdh-rd.bne.es/viewer.vm?id=0000022766&page=1> (Accesat 17.03.2023).
24. Bibliothèque nationale de France. Département des Manuscrits Grec. 1182, <https://archivesetmanuscrits.bnf.fr/ark:/12148/cc21241w> (Accesat 18.03.2023).
25. Michael JEFFREYS, Marc D. LAUXTERMANN, *The Letters of Psellos, Cultural Networks and Historical Realities*, Oxford Studies in Byzantium, Oxford University Press, Oxford, 2017.
26. Waldemar NISSEN, *Die Diataxis des Michael Attaleiates von 1077: ein Beitrag zur Geschichte des Klosterwesens im byzantinischen Reiche*, Inaugural-Disertation zur erlangung der Doktorwürde, Universitatea Jena, Frommannsche Hof-Buchdruckerei, Jena, 1894.
27. Elena N. BOECK, *Imagining the Byzantine Past: The Perception of History in the Illustrated Manuscripts of Skylitzes and Manasses*, Cambridge University Press, 2015.
28. Jonathan SHEA, „Proedros”, „Patrikios”, Francisco J. ANDREAS-SANTOS, „Organization and Administration”, în *The Byzantine Empire, A Historical Encyclopedia*, Vol. I, Empires of the World, ediție de James Francis LePree și Ljudmila Djukic, ABC-CLIO, Santa Barbara, 2019.

29. Gyula MORAVCSIK , *Byzantinoturcica I. Die byzantinischen Quellen der Geschichte der Türkvolker* , Berliner byzantinistische Arbeiten 10, Akademie-Verlag, Berlin, 1958.

30. *To eparchikon viulion, The book of the Eparch, Le Livre du Prefet*, ediție de van Dujčev, Variorum Reprints, Farnham, 1970.

31. Hans Thurn, „Einleitung” în Ioannis Scylitzae, *Synopsis Historiarum*, Ediția I de Ioannes Thurn, Walter de Gruyter and Co., New York, 1973.

32. D.I. Polemis, „Some cases of erroneous identification in the Chronicle ” în *Byzantinoslavica*, Ceskoslovenska Akademie, 26 (1965).

33. Eric MCGEER, John NESBITT, *Byzantium in the Time of Troubles: The Continuation of the Chronicle of John Skylitzes (1057-1079)*, The Medieval Mediterranean, Vol. 120, Editura Brill, Leiden, 2020.

34. Werner SEIBT , „Ioannes Skylitzes. Zur Person des Chronisten ,” *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik* 25 (1976).

35. Catherine HOLMES , *Basil II and the Government of Empire: 976–1025*, Oxford University Press, Oxford, 2015.

36. Angeliki LAIOU, „Imperial Marriages and Their Critics in the Eleventh Century: The Case of Skylitzes”, *Homo Byzantinus: Papers in Honor of Alexander Kazhdan* (1992), *Dumbarton Oaks Papers* Vol. 46, Dumbarton Oaks, Trustees for Harvard University, Harvard, Cambridge, 1992.

37. Alexander KAZHDAN , „The Social Views of Michael Attaleiates”, *Studies on Byzantine Literature of the Eleventh and Twelfth Centuries*, Cambridge University Press, Cambridge, 1984.

38. Carl de BOOR , „Weiteres zur Chronik des Skylitzes ”, *Byzantinische Zeitschrift* 14 (1905).

39. Paul Julius ALEXANDER, *Religious and Political History and Thought in the Byzantine Empire*, Variorum Reprints, London, 1978.

40. Nicholas MESARITES, *His Life and Works (in Translation)*, *Translated Texts for Byzantinists* Volume 4, trad. Michael Angold, Liverpool University Press, Liverpool, 2017.

41. Charles Michael BAGGS, *The Papal Chapel Described and Illustrated from History and Antiquities*, Monaldi, Roma, 1839.

42. Daniel Benga, *Metodologia studiului și cercetării științifice în Teologie*, Ediția a II-a, Editura Sophia, București, 2003.